

คำชี้แจง

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ดนตรี ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เล่มนี้ จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

ผู้เรียบเรียง

๑. นายอภิวิชญ์ วรรณโกฏี

ผู้ตรวจ

๑. ดร.เศรษฐวุฒิ ปัญญวัตวงศ์
๒. นายพิสิษฐ์ สมใจ
๓. นายกฤตบุญ ฉัตรบูรานนท์

บรรณาธิการ

๑. นางรัชกร ฉัตรบูรานนท์
๒. นายชญานิน คำสองสี

หนังสือเล่มนี้ประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต และจะต้องส่งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตรวจประเมินคุณภาพทางวิชาการ เพื่อออกใบอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาแทนใบประกันคุณภาพของสำนักพิมพ์ กรณีที่พบข้อบกพร่องข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบเพื่อดำเนินการตามที่จะระบุในใบประกันคุณภาพสื่อฯ (ปกหลัง) พร้อมทั้งแจ้งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาทราบด้วย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุญาตให้ใช้หนังสือในสถานศึกษาต่อไป

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

ดนตรี ๒

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นายอภิวิชญ์ วรรณโกฏี ดศ.บ. (ดุริยางคศิลป์), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา)

ผู้ตรวจ

ดร.เศรษฐวุฒิ ปัญญวัตวงศ์ ดศ.บ. (การแสดงดนตรี), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา),
ศล.ด. (ดุริยางคศิลป์)

นายพิสิษฐ์ สมใจ ศษ.บ. (ดุริยางค์สากล), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา)
นายกฤตบุญ ฉัตรบูรานนท์ ค.บ. (ดนตรีศึกษา)

บรรณาธิการ

นางรัชกร ฉัตรบูรานนท์ ศศ.บ. (ดนตรีไทย), กศ.ม. (ดนตรีศึกษา)
นายชญานิน คำสองสี ศศ.บ. (ดุริยางค์สากล), ดศ.ม. (สังคีตวิจัยและพัฒนา)

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๘ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม ราคา ๗๕ บาท ISBN : 978-616-8299-52-4

บริษัท ครูมีเดีย จำกัด
KURU MEDIA CO., LTD.

จัดพิมพ์โดย บริษัท ครูมีเดีย จำกัด

๘๗/๑๒๙ ถนนเทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๙๕๔ ๔๘๑๘ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๙๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท ครูมีเดีย จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ดนตรี ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒ ได้เรียบเรียงขึ้นโดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ สาระที่ ๒ ดนตรี ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงขึ้นให้มีความทันสมัยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ นำความรู้และทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในการค้นคว้า สำรวจ สร้างสรรค์ ทำงานเป็นทีม แก้ปัญหา สื่อสารอย่างมีวิจารณญาณ และพัฒนาสู่การประกอบอาชีพได้ในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ได้จัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกันเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดี ตลอดจนเห็นคุณค่าของดนตรี เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้แบ่งออกเป็น ๑๑ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย

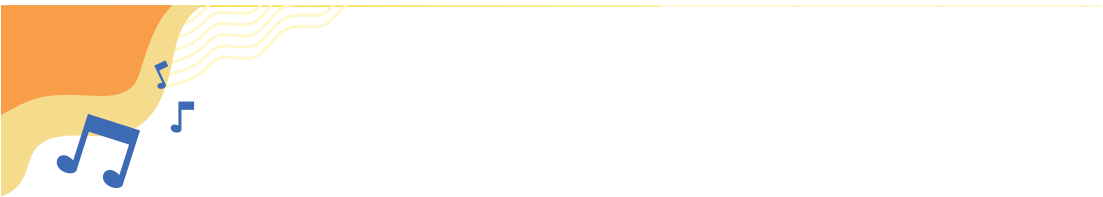
๑. ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย	๗. บทบาทของดนตรีในวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ
๒. ลักษณะของวงดนตรีไทย	๘. ทฤษฎีดนตรีสากล
๓. การปฏิบัติเครื่องดนตรีไทย	๙. ฝึกปฏิบัติเครื่องดนตรีสากล
๔. การขับร้องเพลงไทย	๑๐. ขับร้องสากล
๕. หลักการฟังและวิเคราะห์เพลงไทย	๑๑. หลักการฟังและวิเคราะห์
๖. อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบันเทิง	

ผู้เรียบเรียงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรียนเล่มนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบองค์รวม ทั้งด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุผลตามมาตรฐานการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ฝ่ายวิชาการ บริษัท คูรูมีเดีย จำกัด

คำอธิบายรายวิชา

รายวิชาพื้นฐาน ดนตรี ๒
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
เวลา ๔๐ ชั่วโมง

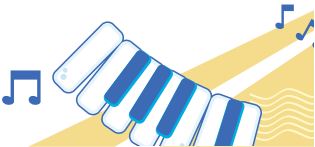
ศึกษา ระบุ จำแนก เปรียบเทียบความรู้เบื้องต้น และข้อควรรู้เกี่ยวกับดนตรี อธิบายประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการของดนตรีไทยและตะวันตก รวมทั้งลักษณะวัฒนธรรมดนตรีของประเทศเพื่อนบ้าน

มีทักษะในการปฏิบัติเครื่องดนตรีไทย เครื่องดนตรีสากล และการขับร้องเบื้องต้น ใช้ทักษะกระบวนการคิด การแก้ปัญหา สื่อสาร และใช้เทคโนโลยีใช้ทักษะกระบวนการ ขั้นตอน การจัดการและการทำงานร่วมกัน รวมถึงทักษะกระบวนการแก้ปัญหาในการทำงาน

มีลักษณะนิสัยที่ดีในการทำงาน เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ และการอยู่ร่วมกันกับคนในสังคม มีคุณธรรม ชยัน อดทน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ มีความคิดสร้างสรรค์ รักความเป็นไทยและรู้จักพอเพียง ภูมิใจในผลสำเร็จของงาน สามารถนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

ตารางวิเคราะห์หน่วยการเรียนรู้ตามมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด

หน่วยการเรียนรู้	ตัวชี้วัด	มาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด									
		ศ ๒.๑							ศ ๒.๒		
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๑	๒	
๑. ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย										✓	
๒. ลักษณะของวงดนตรีไทย		✓				✓					
๓. การปฏิบัติเครื่องดนตรีไทย					✓		✓				
๔. การขับร้องเพลงไทย		✓	✓			✓					
๕. หลักการฟังและวิเคราะห์เพลงไทย		✓				✓					
๖. อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบันเทิง								✓			
๗. บทบาทของดนตรีในวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ		✓									
๘. ทฤษฎีดนตรีสากล			✓								
๙. ฝึกปฏิบัติเครื่องดนตรี			✓		✓		✓				
๑๐. ขับร้องสากล			✓		✓						
๑๑. หลักการฟังและวิเคราะห์				✓		✓	✓		✓		

สารบัญ

หน่วยการเรียนรู้ที่

๑

ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย

๒

ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย ๓
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๓

หน่วยการเรียนรู้ที่

๒

ลักษณะของวงดนตรีไทย

๑๔

การแบ่งประเภทของวงดนตรีไทย ๑๔
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๒๐

หน่วยการเรียนรู้ที่

๓

การปฏิบัติเครื่องดนตรีไทย

๒๔

หลักการบรรเลงดนตรีไทย ๒๔
หลักการปฏิบัติเครื่องดนตรีตามโน้ต ๒๖
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๓๗

หน่วยการเรียนรู้ที่

๔

การขับร้องเพลงไทย

๓๘

ความหมายและประเภทของการขับร้องเพลงไทย	๓๙
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๔๓

หน่วยการเรียนรู้ที่

๕

หลักการฟังและวิเคราะห์เพลงไทย

๔๔

หลักการฟังเพลงและวิเคราะห์เพลงไทย	๔๕
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๔๘

หน่วยการเรียนรู้ที่

๖

อาชีพที่เกี่ยวกับการบันเทิง

๔๕

อาชีพทางด้านดนตรี	๕๐
บทบาทของดนตรีในธุรกิจบันเทิง	๕๑
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๕๒

หน่วยการเรียนรู้ที่

๗

บทบาทของดนตรีในวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ

๕๔

บทบาทของดนตรีในวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ	๕๕
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๕๖

หน่วยการเรียนรู้ที่

๘

ทฤษฎีดนตรีสากล

๕๗

ทฤษฎีดนตรีสากล	๕๘
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๖๘

หน่วยการเรียนรู้ที่

๙

ฝึกปฏิบัติเครื่องดนตรี

๖๕

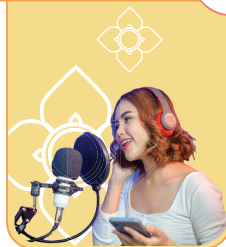

ฝึกปฏิบัติเครื่องดนตรี	๗๐
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๘๘

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑๐

ขับร้องสากล

๘๕

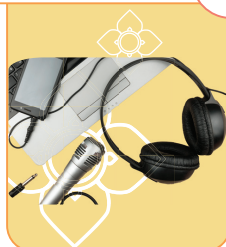

การขับร้องเพลง	๙๐
ฝึกร้องเพลงกับโน้ต	๙๑
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๙๘

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑๑

หลักการฟังและวิเคราะห์

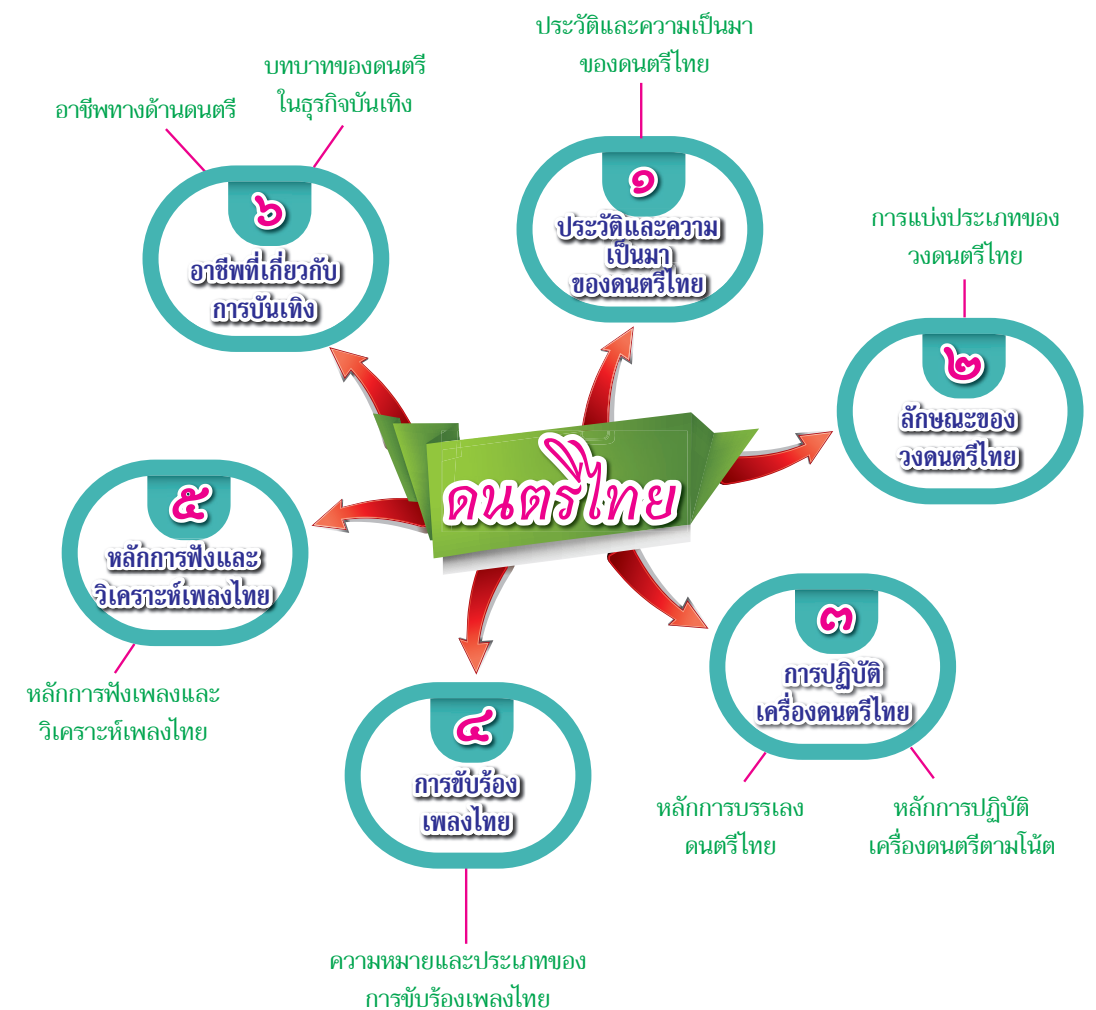
๘๕

หลักการฟัง	๑๐๐
การวิเคราะห์บทเพลง	๑๐๓
กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้	๑๐๗

ตอนที่ ๑ : ดนตรีไทย

ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ศ ๒.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างดนตรี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เห็นคุณค่าของดนตรีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล

ตัวชี้วัด : สิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้

ศ ๒.๒ (๒) บรรยายอิทธิพลของวัฒนธรรมและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่มีต่อรูปแบบของดนตรีในประเทศไทย

แนวคิด

ดนตรีไทยเป็นดนตรีที่ได้รับการถ่ายทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งไทยได้ปรับปรุงจนมีรูปแบบที่ลงตัว ทั้งลักษณะเครื่องดนตรี บทเพลงที่ใช้บรรเลงและขับร้อง ตลอดจนการประสมวงมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งดนตรีไทยแต่ละสมัยมีวิวัฒนาการตามลำดับ โดยพิจารณาจากภาพแกะสลักด้วยหินทราย ภาพปูนปั้น ศิลาจารึก และเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีการอ้างถึงดนตรีไทย

สาระการเรียนรู้

★ ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย

- ยุคก่อนสมัยสุโขทัย
- สมัยอยุธยา
- สมัยทวารวดี
- สมัยธนบุรี
- สมัยสุโขทัย
- สมัยรัตนโกสินทร์

กิจกรรมฝึกทักษะที่ควรเพิ่มให้นักเรียน

- เรียงลำดับวิวัฒนาการของเครื่องดนตรีไทยได้
- เรียงลำดับการเกิดวงดนตรีไทยในสมัยต่างๆ ได้

ประวัติและความเป็นมาของดนตรีไทย

ดนตรีไทยเป็นแหล่งกำเนิดของศิลปะการดนตรีที่สำคัญที่สุดแหล่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชีย-ตะวันออกเฉียงใต้ แต่จะมีความเป็นมาอย่างไรนั้นไม่มีผู้ใดสามารถยืนยันได้เพราะไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัด มีเพียงการสันนิษฐานจากผู้ด้านประวัติศาสตร์ดนตรีไทย และหลักฐานการขุดพบโบราณวัตถุประเภทเครื่องดนตรี ภาพเขียนสี ภาพปูนปั้น และหลักศิลาจารึก เป็นต้น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาหาที่มาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของดนตรีไทยแล้ว มีแนวคิดที่สามารถสันนิษฐานได้ ๒ ข้อ ดังนี้

ข้อคิดที่ ๑ สันนิษฐานว่า ดนตรีไทยได้แบบอย่างมาจากอินเดียซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก และมีอิทธิพลต่อประเทศต่างๆ ในแถบเอเชียเป็นอย่างมาก ทั้งด้านประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนศิลปะแขนงต่างๆ โดยเฉพาะด้านดนตรีที่ปรากฏว่ารูปร่างของเครื่องดนตรีในประเทศต่างๆ เช่น จีน กัมพูชา ลาว พม่า เวียดนาม อินโดนีเซีย มาเลเซีย รวมทั้งเครื่องดนตรีของไทยนั้นก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมาก การแบ่งประเภทเครื่องดนตรีของอินเดียก็เป็นแบบฉบับสำคัญที่แต่ละประเทศต่างก็ยึดเป็นบรรทัดฐานในการแบ่งประเภทเครื่องดนตรีของตน ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์อธิบายเรื่องการจัดหมวดหมู่ของเครื่องดนตรีไว้ในหนังสือเรื่องเครื่องมโหรีปีพาทย์ว่า เครื่องสังคีตของชาวอินเดียอันเป็นต้นตำราเดิมนั้น ในคัมภีร์สังคีตรัตนการ จำแนกเป็นสี่ประเภทต่างกัน เรียกในภาษาสันสกฤต ดังนี้

- ตะตะ เป็นเครื่องดนตรีประเภทที่มีสายสำหรับดีด สี เป็นเสียง
- สุษิระ เป็นเครื่องดนตรีประเภทเป่าเป็นเสียง
- อะวะนัทระ เป็นเครื่องดนตรีประเภทที่หุ้มหนังตีเป็นเสียง
- ฆะนะะ เป็นเครื่องดนตรีประเภทที่มักทำด้วยโลหะกระทบเป็นเสียง

แม้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาจะมีความพยายามจัดหมวดหมู่เพื่อแบ่งประเภทเครื่องดนตรีไทยกันในหลายรูปแบบ แต่ในปัจจุบันนั้นเครื่องดนตรีไทยสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ เครื่องดีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า โดยเครื่องดนตรีที่ไทยรับอารยธรรมมาจากอินเดีย อาทิ พิณ กระจำปี สังข์ เป็นต้น รวมทั้งแนวคิดที่ว่าเครื่องดนตรีไทยน่าจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเครื่องดนตรีในดินแดนทางใต้ของจีน กล่าวคือ อาณาจักรน่านเจ้าซึ่งเป็นที่ตั้งของอาณาจักรไทยโบราณด้วยเช่นกัน

ข้อคิดที่ ๒ สันนิษฐานว่า ดนตรีไทยเกิดจากภูมิปัญญาของคนไทย เพราะทุกชาติต่างก็มีดนตรีเป็นเครื่องสะท้อนถึงวัฒนธรรม คติความเชื่อ ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งนี้อาจมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับชาติอื่นๆ ได้ โดยที่ชื่อเครื่องดนตรีดั้งเดิมของไทยเป็นคำโดดหรือคำพยางค์เดียวเป็นลักษณะของภาษาไทยแท้ เช่น ซอ ข้อง ฉิ่ง ฉาบ กรับ โหม่ง หุ่ย โทน กลอง

ขลุ่ย เป็นต้น ส่วนชื่อที่เป็นคำสองพยางค์ก็เพื่อจำแนกประเภทให้เด่นชัดออกไป เช่น ข้องวง ข้องคู่ ข้องเหม่ง ซอด้วง ซออู้ หรือเป็นคำเฉพาะในภาษาไทย เช่น จะเข้ ระนาด ตะโพน ถ้าเป็นเครื่องดนตรีไทยที่รับมาจากต่างชาติก็จะตั้งชื่อไว้ชัดเจน เช่น กลองแขก กลองมลายู ปี่มอญ ปี่ชวา หรือเป็นคำในภาษาเดิมของเครื่องดนตรีนั้นๆ เช่น รำมะนา บัณเฑาะว์ เปิงมาง กลองมะริกัน ด้วยข้อสันนิษฐานนี้จึงเป็นเหตุผลที่สมควรเชื่อได้ว่าเครื่องดนตรีที่มีชื่อเป็นภาษาไทยย่อมเป็นของไทยแท้มาแต่ก่อน

วิวัฒนาการทางดนตรีไทย

ดนตรีเกิดจากธรรมชาติ เช่น เครื่องดีเกิดจากการตีเกราะเคาะไม้ เครื่องเป่าเกิดจากการเป่าใบไม้ เครื่องตีดและเครื่องสีเกิดจากหน้าไม้และธนูที่ใช้ล่าสัตว์ เป็นต้น ส่วนเครื่องดนตรีประเภทใดจะเกิดก่อนหรือหลังอย่างไรก็เป็นข้อสันนิษฐาน ซึ่งคำว่า **“ตีด สี ตี เป่า”** นั้น คล้องจองกันดี จึงนิยมเรียกกัน ภายหลังเมื่อเครื่องดนตรีมีมากขึ้นจึงได้จัดหมวดหมู่ให้เป็นหลักการจนเป็นที่ยอมรับว่าเครื่องดนตรีไทยมี ๔ ประเภท คือ **เครื่องตีด เครื่องสี เครื่องตี และเครื่องเป่า**

เนื่องจากนักดนตรีไทยสมัยก่อน สร้างผลงานเพลงขึ้นเพื่อถ่ายทอดจินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนสนองต่อผู้มีพระคุณหรือเจ้านาย ไม่ได้หวังผลประโยชน์อันใดตอบแทน เพลงไทยที่ไม่ปรากฏนามผู้แต่งจึงมีอยู่มากมาย ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า ศิลปะการดนตรีของไทยและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ดนตรีไทยนั้นไม่มีโบราณจารย์ท่านใดบันทึกประวัติไว้เป็นหลักฐานเหมือนวิชาการสาขาอื่น ดังนั้นประวัติหรือวิวัฒนาการของดนตรีไทยจึงอาศัยหลักฐานที่พออน่าเชื่อถือได้ เช่น หลักศิลาจารึก จิตรกรรมฝาผนัง จดหมายเหตุของชาวต่างประเทศ วรรณคดีสมัยต่างๆ เป็นต้น ลักษณะของเครื่องดนตรีไทย วงดนตรีไทย ตลอดจนวิธีการเล่นและการบรรเลงได้วิวัฒนาการขึ้นเรื่อยมา และเพื่อสะดวกในการศึกษาเปรียบเทียบ จึงสามารถสรุปเครื่องดนตรีไทยในยุคสมัยต่างๆ ได้ดังนี้

๑. ยุคก่อนสมัยสุโขทัย

เครื่องดนตรีสำคัญในยุคก่อนสมัยสุโขทัย คือ กลองสำริด หรือที่เรียกว่า กลองมโหระทึก สันนิษฐานว่าแพร่มาจากดินแดนทางภาคเหนือของเวียดนามในยุคที่เรียกว่า วัฒนธรรมดองซอน (ประมาณ ๒๐๐-๓๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมยุคสำริด แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการด้านความสามารถที่สำคัญของมนุษย์ในการหลอมโลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุกจนได้เป็นสำริด กลองมโหระทึกเป็นโบราณวัตถุที่พบกระจายอยู่ทั่วไปในแถบประเทศเอเชียอาคเนย์ซึ่งมีวัฒนธรรมการใช้กลองสำริดที่คล้ายคลึงกัน สันนิษฐานว่ามาสู่ดินแดนของไทยตามพื้นที่ต่างๆ จากเส้นทางแม่น้ำโขง อีกส่วนหนึ่งอาศัยเส้นทางเดินเรือเข้าสู่อ่าวไทยทางภาคใต้ แล้วส่งต่อเป็นทอดๆ มายังดินแดนที่อยู่เหนือขึ้นไป กลองมโหระทึกมีลักษณะรูปร่างคล้ายทรงกระบอก ส่วนหน้ากลองและฐานกลองผายออก โดยที่หน้ากลองเป็นแผ่นเรียบภายในกลวง แต่เดิมหน้ากลองตกแต่งด้วยสัญลักษณ์รูปเปลวเพลิง

ที่สะท้อนให้เห็นถึงที่มาซึ่งเชื่อมโยงกับเปลวไฟ ต่อมาจึงแปรเปลี่ยนเป็นรูปสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่ใกล้ชิดกับสวรรค์มากขึ้นคือ ดวงอาทิตย์ ซึ่งได้กลายมาเป็นรูปที่นิยมประดับอยู่บนหน้ากลองมโหระทึกไปในที่สุด ส่วนขอบของหน้ากลองประดับตกแต่งด้วยรูปกบในท่าทางต่างๆ เพราะถือว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่เปรียบเสมือนทูตของความอุดมสมบูรณ์ของไร่นา ดังนั้นกลองมโหระทึกจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “กลองกบ” ปัจจุบันพบว่ากลองมโหระทึกเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่มีอยู่ทั่วทุกภาคในประเทศไทย

ภาพที่ ๑.๑ กลองสำริด หรือกลองมโหระทึก พบที่เขาสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

ที่มา : <http://www.sujitwongthes.com/suvarnabhumi/>

หลักฐานสำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือการค้นพบบันทึกภาพเขียนสีในถ้ำดาดวง จังหวัดกาญจนบุรี เป็นภาพลักษณะคล้ายขบวนแห่ของผู้คนเพื่อทำพิธีกรรมบางอย่างใดอย่างหนึ่ง มีคนช่วยกันหามฆ้องหรือกลองที่มีขนาดใหญ่ อย่างไรก็ตามก็ยังไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นฆ้องหรือกลองชนิดใด

ภาพที่ ๑.๒ ภาพเขียนสีที่ถ้ำดาดวง จังหวัดกาญจนบุรี

ที่มา : <http://www.laksanathai.com/book2/p131.aspx>

๒. สมัยทวารวดี (พ.ศ. ๑๒๐๐-๑๖๐๐)

ปรากฏหลักฐานภาพปูนปั้นประดับฐานพระเจดีย์ที่เมืองโบราณคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี เป็นภาพนักดนตรีหญิงห้าคน แต่งกายโดยห่มสไบไม่สวมเสื้อ เปลือยทรวงสูง นักดนตรีหญิงสี่คนมีเครื่องดนตรีประจำตัว ได้แก่ พิณ ๕ สาย (ปัจจุบันพิณมี ๒-๔ สายเท่านั้น) พิณน้ำเต้า กรับ และฉิ่ง ส่วนอีกหนึ่งคนสันนิษฐานว่าเป็นนักร้อง

ภาพที่ ๑.๓ ภาพปูนปั้นเมืองโบราณคูบัว จังหวัดราชบุรี

ที่มา : <http://www.oknation.net/blog/voranoi/2013/06/27/entry-2>

๓. สมัยสุโขทัย (ราว พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๙๐๐)

“เสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน” (ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ หน้า ๕๕)

ข้อความดังกล่าวข้างต้นเป็นหลักฐานศิลาจารึกสมัยสุโขทัยที่กล่าวถึงเครื่องดนตรี โดยมีคำสำคัญที่ว่า **“เสียงพาทย์”** นั้นหมายถึง เครื่องบรรเลงจำพวกเครื่องตีทำจังหวะกับทำนอง รวมถึงเครื่องเป่าภายหลังเรียกว่า **“ปี่พาทย์”** ส่วน **“เสียงพิณ”** หมายถึง เครื่องบรรเลงจำพวกเครื่องดีด ซึ่งหมายรวมถึงเครื่องดนตรีที่ใช้สาย เช่น เครื่องสี ด้วยเช่นกัน

หลักฐานสำคัญเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในสมัยรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ได้กล่าวถึงดนตรีในไตรภูมิพระร่วง (หนังสือวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยนั้น) มีข้อความที่เกี่ยวกับการดนตรีและการขับร้องพ้องรำที่เกิเกิดขึ้นในสมัยนั้น ตอนหนึ่งว่า **“บ้างเต็น บ้างรำ บ้างพ้อง ระบาย บันลือเพลง ดุริยดนตรี บ้างดีด บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า บ้างขับสัพพสาเนียง เสียงหมู่ นักคุณจุนกันไปเตียรดาช พินฆ้องกลองแตรสังข์ ระฆังกังสดาล มโหระทึกกึกก้อง ทำนุกดี”**

และอีกตอนหนึ่งว่า **“แล้วแลร้อง ก้องขับเสียงพาทย์เสียงพิณ แตรสังข์ ฟังเสียงกลองใหญ่ แลกลองรวม กลองเล็ก แลฉิ่งแฉ่ง บัณเฑาะว์วิ้งเวง ลางคนตีกลอง ดีพาทย์ฆ้องตีกรับรับสัพพทุกสิ่ง ลางจำพวกดีดพิณและสีซอพุดตอ และกันฉิ่งริ้วระบำรำเต้นเล่นสรวปนักคุณทั้งหลาย สัพพดุริยดนตรี อยู่ครั้นครองอลวนเวงดังแผ่นดินจะกลม”**

จากหลักฐานดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่า เครื่องดนตรีที่พบในสมัยสุโขทัยได้แก่ พิณ (หมายถึง กระจับปี่ หรือพิณน้ำเต้า) ระนาด ฆ้อง ระฆัง กังสดาล มโหระทึก กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ฉาบ กรับ บัณเฑาะว์ ซอพุดตอ (สันนิษฐานว่าเป็นซอสามสาย) แตร สังข์ ปี่โฉม เขาสัตว์ ฯลฯ โดยที่ยังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับบทเพลงที่ใช้บรรเลงในสมัยสุโขทัย

ดนตรีในสมัยสุโขทัย มีลักษณะเป็นการขับลำนำและร้องเล่น มีแนวทำนองสั้น พอสรุปได้ว่า มีการประสมวงดนตรีแบบต่างๆ ดังนี้

๓.๑ วงบรรเลงพิณ (พิณน้ำเต้า) มีผู้บรรเลง ๑ คน ทำหน้าที่ดีดพิณและขับร้อง

๓.๒ วงขับไม้ เป็นวงดนตรีที่ปรากฏชื่ออยู่ในวรรณคดีโบราณหลายเรื่อง เชื่อว่าเป็นวงดนตรีที่เก่าแก่ที่สุดในด้านดนตรีเพื่อการขับกล่อมและดนตรีเกียรติยศ ที่ร่วมบรรเลงในงานพระราชพิธีมานับแต่สมัยสุโขทัย ประกอบด้วยผู้ที่ขับลำนำหรืออ่านฉันทสฤดี มีผู้สีซอสามสาย บรรเลงคลอไปกับเสียงขับและแทรกในระหว่างบทขับ และผู้ที่มีบัณเฑาะว์ไกวให้จังหวะ สำเนียงของซอสามสาย ที่นุ่มลึกสงบนิ่งจะทำให้เกิดการน้อมนำจิตใจผู้ฟังให้คล้อยตามไปกับบทฉันทและ การขับลำนำ ซึ่งเสียงซอสามสายจะเปล่งประสานกับเสียงขับร้องอย่างกลมกลืน เรียกว่า **“ทาบเสียง”**

ภาพที่ ๑.๔ พิณน้ำเต้า

“วงขับไม้” มีบทบาทในงานพระราชพิธีสมโภชของพระมหากษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง เช่น กล่อมเศวตฉัตรในพระราชพิธีฉัตรมงคล (ปัจจุบันเหลือการไกวบัณเฑาะว์อย่างเดียว) กล่อมช้างในพระราชพิธีขึ้นระวางพระคชาธาร กล่อมพระบรรทมในพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ บรรเลงในงานฉลองพระราชมณเฑียร เป็นต้น

คนสีซอสามสาย คนขับลำนำ คนไกวบัณเฑาะว์

ภาพที่ ๑.๕ วงขับไม้

๓.๓ วงเครื่องประโคมในพระราชพิธี เป็นการประสมวงอย่างพิเศษเพื่อเป็นการถวายพระเกียรติ ต่อองค์ประธานในพิธี และเป็นสื่อเสียงสัญลักษณ์ที่รวมความเป็นสิริมงคลต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน โดยมีการประโคมแตรและกลองมโหระทึก การประโคมแตรสังข์และกลองชนะ เพื่อใช้ประโคม ในการเสด็จพระราชดำเนินต่างๆ

๓.๔ วงปี่พาทย์เครื่องห้า จำแนกเป็น ๒ ชนิด คือ ชนิดเบา และชนิดหนัก

● วงปี่พาทย์ชาตรี หรือปี่พาทย์ชนิดเบา ใช้สำหรับเล่นประกอบการแสดงละครชาตรี ซึ่งเป็นละครพื้นเมือง ได้แก่ มโนราห์ หนังตะลุง เครื่องดนตรีประกอบด้วย เครื่องบรรเลงทำนอง ได้แก่ ปี่นอก เครื่องทำจังหวะ ได้แก่ ม้องคู่ โทนชาตรี (ทับ) กลองชาตรี และฉิ่ง

ภาพที่ ๑.๖ วงปี่พาทย์ชาตรี หรือปี่พาทย์ชนิดเบา

● ปี่พาทย์เครื่องห้า หรือปี่พาทย์ชนิดหนัก ประกอบด้วย ปี่ใน ม้องวงใหญ่ ตะโพน กลองทัด และฉิ่ง ใช้บรรเลงประกอบการแสดงโขน สำหรับเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์เครื่องห้าชนิดหนักนี้ จากหลักฐานข้อความในหนังสือไตรภูมิพระร่วงตอนหนึ่งที่กล่าวว่า “**ลาวคนตีกลอง ตีพาทย์ ม้อง ตี กรับ....**” คำว่า “พาทย์” ในที่นี้อาจหมายถึงระนาด และมีทางที่จะเป็นไปได้ถ้านึกถึงคำ “ปาด” ของมอญ หรือ “ปัตตลาร์” หรือ “ป๋อยา” ของพม่า ที่หมายถึงระนาด อย่างไรก็ตาม มีแนวคิดอีกประการคือ ในสมัยสุโขทัยยังไม่มีระนาด ดังนั้นที่กของอาจารย์มนตรี ตราโมท ในหนังสือดนตรี สมัยสุโขทัย กล่าวถึงประสบการณ์ที่เคยจัดวงปี่พาทย์เครื่องห้าบรรเลงประกอบละครพูดเรื่อง พระร่วง ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๖) ซึ่งต่อมารับสั่งให้เอาระนาดออก พร้อมทั้งตรัสว่าเครื่องห้าสมัยนั้นไม่มีระนาด หลักฐานที่ว่าไม่มีระนาดในสมัยสุโขทัยอีกประการหนึ่งคือ สันนิษฐานจากจดหมายเหตุของลาลูแบร์ เอกอัครราชทูตของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเจริญพระราชไมตรี ณ กรุงสยาม เมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๐ สมัยปลายรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงแปลเป็นภาษาไทยไว้ โดยในจดหมายเหตุ ไม่ได้กล่าวถึงระนาดเลย คงกล่าวถึงปี่ใน ม้องวง ตะโพน และกลองทัด เท่านั้น

ภาพที่ ๑.๗ วงปี่พาทย์เครื่องห้า หรือปี่พาทย์ชนิดหนัก

๔. สมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐)

การดนตรีของไทยในสมัยนี้ ได้มีการปรับปรุงตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนปลาย มีเครื่องดนตรีเพิ่มขึ้นดังปรากฏหลักฐานในกฎมณเฑียรบาลสมัยพระบรมไตรโลกนาถว่า “ห้ามร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย สีซอ ตีกระจับปี่ ตีตะจะเข้ ตีโขนทับในเขตพระราชฐาน” ได้แก่ กระจับปี่ ขลุ่ย จะเข้ โขน ทับ สำหรับการประสมวงดนตรีในสมัยอยุธยาจึงพอสรุปได้ดังนี้

๔.๑ วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วยเครื่องดนตรีเหมือนในสมัยสุโขทัย แต่เพิ่ม ระนาดเอกเข้ามา

ภาพที่ ๑.๘ วงปี่พาทย์เครื่องห้า ในสมัยอยุธยา

๔.๒ วงมโหรีเครื่องสี่ เป็นวงมโหรีโบราณที่เกิดจากการประสมเครื่องดนตรีในวงขับไม้ กับวงบรรเลงพิณเข้าด้วยกัน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานไว้ว่า วงดนตรีมโหรียุคแรกเริ่มประกอบด้วยนักดนตรี ๔ คน มีคนขับลำนำและตีกรับพวงให้จังหวะ ๑ คน คนสีซอสามสาย ๑ คน คนดีดกระจับปี่ ๑ คน และคนตีโทนให้จังหวะอีก ๑ คน เรียกชื่อวงตามจำนวนคนว่า **“มโหรีเครื่องสี่”** ซึ่งเป็นการประสมวงอย่างเล็กๆ ที่ใช้ขับกล่อมให้ความบันเทิงในราชสำนัก แต่เดิมวงมโหรีนั้นเป็นของผู้ชาย โดยผู้มีบรรดาศักดิ์ในสมัยนั้นนิยมให้บริวารผู้หญิงหัดเล่น วงมโหรีเครื่องสี่จึงเป็นวงที่ผู้หญิงบรรเลงนับแต่นั้นเป็นต้นมา

ภาพที่ ๑.๙ วงมโหรีเครื่องสี่

๔.๓ วงมโหรีเครื่องหก พัฒนาจากวงมโหรีเครื่องสี่โดยเพิ่มขลุ่ยกับรำมะนา วงมโหรีเครื่องหกจึงประกอบด้วย ซอสามสาย กระจับปี่ ขลุ่ย โทน รำมะนา และฉิ่ง

ภาพที่ ๑.๑๐ วงมโหรีเครื่องหก

๕. สมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕)

เนื่องจากระยะเวลาในสมัยธนบุรีมีเพียง ๑๕ ปี และสภาพบ้านเมืองอยู่ในระยะฟื้นฟูบูรณะประเทศหลังสงคราม จึงไม่ปรากฏหลักฐานการเปลี่ยนแปลงใดๆ เกี่ยวกับเครื่องดนตรีไทย โดยยังคงยึดแบบแผนมาจากสมัยอยุธยา

๖. สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕-ปัจจุบัน)

การดนตรีไทยมีพัฒนาการขึ้นเป็นลำดับ ดังนี้

สมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) แต่เดิมวงปี่พาทย์มีกลองทัดเพียงลูกเดียว จึงได้เพิ่มกลองทัดขึ้นอีก ๑ ลูก เพื่อให้มีเสียงต่างกัน ลูกหนึ่งเสียงสูงดัง **“ตุ้ม”** เรียกว่า **“ตัวผู้”** อีกลูกหนึ่งเสียงต่ำดัง **“ต้อม”** เรียกว่า **“ตัวเมีย”** นิยมใช้กันมาจนถึงปัจจุบัน

สมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗) มีการนำวงปี่พาทย์มาบรรเลงประกอบการขับเสภา และใช้กลองสองหน้าแทนตะโพนและกลองทัด ทั้งนี้เพราะการบรรเลงปี่พาทย์เสภา นั้นนิยมบรรเลงภายในอาคารจึงทำให้เสียงของตะโพนและกลองทัดดังเกินไป วงปี่พาทย์เสภาในสมัยก่อนก็คือวงปี่พาทย์ไม่แข็งในปัจจุบันนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระปรีชาสามารถด้านการบรรเลงซอสามสายเป็นอย่างยิ่ง ซอสามสายส่วนพระองค์มีชื่อเรียกว่า **“ซอสายฟ้าฟาด”**

สมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) ได้เพิ่ม **“ระนาดทุ้ม”** ให้บรรเลงคู่กับระนาดเอกในวงปี่พาทย์ และเพิ่ม **“ฆ้องวงเล็ก”** ให้บรรเลงคู่กับฆ้องวงใหญ่ เพิ่มปี่นอกให้เป่าเป็นคู่กับปี่ในเพิ่มโหม่งและฉาบเล็ก เรียกว่า **“วงปี่พาทย์เครื่องคู่”** แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้ปี่นอก

สมัยรัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔-๒๔๑๑) เพิ่มเครื่องดนตรีอีก ๓ ชนิด คือ ระนาดเอกเหล็ก ระนาดทุ้มเหล็ก และฉาบใหญ่ เรียกว่า **“วงปี่พาทย์เครื่องใหญ่”** นอกจากนี้ยังได้ปรับปรุงวงมโหรีหญิงซึ่งมีมาแต่สมัยอยุธยาให้เป็นวงมโหรีเครื่องใหญ่ โดยวิธีย่อส่วนของระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ฆ้องวงใหญ่และฆ้องวงเล็กให้มีขนาดเล็กกว่าเดิม เพื่อให้มีเสียงดังกว่าเสียงของเครื่องดนตรีในวงเครื่องสาย และเพื่อให้เหมาะสมกับผู้บรรเลงที่เป็นผู้หญิง ต่อมาวงมโหรีหญิงเสื่อมความนิยมลงจึงเกิดวงกลองแขกเครื่องใหญ่ขึ้นมาแทน ภายหลังก็แยกมาเป็นวงเครื่องสายไทย และวงเครื่องสายปี่ชวาที่นิยมเล่นกันมาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาได้พัฒนางวงปี่พาทย์ขึ้นอีกเพื่อใช้ประโคมศพโดยเฉพาะ เรียกว่า **“วงปี่พาทย์นางหงส์”**

สมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) ได้มีการปรับปรุงวงดนตรีขึ้นใหม่อีกชนิดหนึ่ง คือ วงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้บรรเลงประกอบละครของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ คำว่า **“ละคร”** ที่กล่าวถึงนี้ เป็นละครที่ได้แบบอย่างมาจากละครโอเปร่า (Opera) ตัวละครพูดเอง ร้องเอง และใช้ทำทางประกอบตามสมควร มีฉากเปลี่ยนได้ตามเนื้อเรื่อง เรียกว่า ละครดึกดำบรรพ์ วงปี่พาทย์ที่ปรับปรุงขึ้นเพื่อใช้บรรเลงประกอบกับละครดึกดำบรรพ์จึงมีชื่อเรียกตามละครไปด้วย ประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้